

idarî temsilcisi iken bu tarihten itibaren yalnız İstanbul cemaati tarafından mânevî lider kabul edilmiştir. Hahambaşılar hükümet temsilcisi olarak vergilerin toplanmasından da sorumlu tutulmuşlardır.

Edirne Hahambaşısı Yakir Geron'un 1863'te hahambaşı kaymakamı sıfatıyla İstanbul'a gelerek bir nizamnâme hazırlaması ve Bâbü'lî'ye sunması istenmiştir. Geron'un geçici bir konsey oluşturup kaleme aldığı nizamnâme Sultan Abdülaziz tarafından onaylanarak 5 Mayıs 1865 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Nizamnâme beş bölümden ve toplam kırk sekiz maddeden meydana gelmektedir. Birinci bölümde hahambaşının nitelikleri ve seçimine ilişkin maddeler, ikinci bölümde hahambaşının görevleri, üçüncü bölümde meclis-i umûmî (Müşavirler Kurulu [Laik Konsey]) üyelerinin seçimi ve görevleri, dördüncü bölümde meclis-i rûhânî (Hahamlar Kurulu) üyeleri ve görevleri, beşinci bölümde meclis-i cismânî üyeleri ve görevleri konusundaki düzenlemeler yer alıyordu. Ancak söz konusu nizamnâme cemaat içerisindeki reform ve gelenek taraftarı olanların çekişmeleriyle, cemaatin organizasyonunu sağlayacak etkili liderlerin bulunmayışı yüzünden uygulanamayıp uzun süre beklemiş, hükümet de hahambaşılığa geçici olarak görev üstlenecek hahambaşı kaymakamı (vekil) tayin etme yoluna gitmiştir. Bu sebeple 1909 yılına kadar hahambaşılık makamı vekil hahambaşılarcaya doldurulmaya çalışılmıştır.

İstanbul'un fethinden itibaren Osmanlılar'ın son dönemine kadar otuza yakın hahambaşı veya hahambaşı vekili (kaymakamı) görev yapmıştır. Osmanlılar'ın son hahambaşısı Haim Nahum (1908-1920), bu makamın her bakımdan etkili olan, yetkisi geniş tek ve sonuncu hahambaşısı olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk hahambaşısı, Bakanlar Kurulu'nun 29 Mayıs 1952 tarihli kararına göre bu makama 25 Ocak 1953'te seçilen Rafael David Saban'dır. Onun 1960'ta ölümünden sonra Rav David Asseo hahambaşı seçilmiş, 2002'de Asseo'nun ölümü üzerine Rav İzak Haleva hahambaşı olmuştur ve halen görevine devam etmektedir.

Hahambaşılıkta bulunan üç konsey hahambaşısına yardımcı olmaktadır. 1. Dinî Konsey: Dinî mahkeme işlevini görmekte olup hahambaşı ve en az üç hahamdan meydana gelmektedir. Bu konsey doğum, ölüm, evlilik, boşanma ve din değiştirmeye gibi olayların tescil ve takibiyle ilgilenmektedir. 2. Laik Konsey (Fahrî Danışmanlar

Kurulu). Hahambaşının tayin ettiği otuz beş kişiden oluşur. 3. İcra Kurulu. Laik Konsey üyeleri arasından seçilen on dört başkandan meydana gelir. Bütün sinagoglar, cemaat kuruluşları ve etkinlikleri bu konseyler tarafından denetlenir. 1865 tarihli Nizamnâmede adı geçen üç kuruldan bugün meclis-i umûmî karşılığında Temsilciler Kurulu (İcra Kurulu), meclis-i cismânî karşılığında Müşavirler Kurulu (Laik Konsey) ve meclis-i rûhânî karşılığında dinî mahkeme üyelerinin bulunduğu hahamlar kurulu (Bet-Din) hahambaşısına yardım etmektedir. Bir cemaat olarak Türkiye Müsevileri 19 Mart 1865 tarihli Hahamhane Nizamnâmesi'ne göre hahambaşı tarafından temsil edilmektedir. Hahambaşılar kaydıhayat şartıyla seçilir. Türkiye'de hahambaşılık binası Beyoğlu Yemini sokakta bulunmaktadır. İstanbul'da yaşayan Karaylar'ın da (Karâîler) kendilerine özgü haham ve cemaatbaşısı vardı. XIX. yüzyıl itibarıyla Karay cemaatbaşısına da resmî statü kazandırılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, G.M.D., nr. 17/99; M. Franco, *Essai sur l'histoire des israélites de l'Empire ottoman depuis les origines jusqu'à nos jours*, Paris 1897, s. 151-152; P. Baudin, *Les israélites de Constantinople*, İstanbul 1989, s. 50-51; Stanford J. Shaw, *The Jews of the Ottoman Empire and the Turkish Republic*, London 1991, s. 60; A. Levy, *The Sephardim in the Ottoman Empire*, Princeton 1992, s. 55, 106-107; I. Karmi, *The Jewish Community of Istanbul in the Nineteen Century*, İstanbul 1996, s. 34-35; Hatice Doğan, *Osmanlı Devletinde Hahambaşılık Müessesesi*, İstanbul 2003, s. 77, 79, 83-90, 112-113; *Takvîm-i Vekâyî*, İstanbul 23 Şevval 1250 (22 Şubat 1835); H. Revel, "Rabbi and Rabbinate", *CJE*, s. 48-52; H. Z. Hirschberg, "Chief Rabbinate", *EJd.*, IV, 613; a.m.f., "Hakham Bashi", a.e., VII, 1146-1148; L. Borenstein, "Rabbi, Rabbinate", a.e., XIII, 1445-1448; Naim Güler, "Hahambaşılık", *DBİst.A.*, III, 494-495.

HATİCE DOĞAN

HALEBÎ, Ahmed b. Abdülhay

(أحمد بن عبد الحي الحلبي)

Ebü'l-Abbâs Sirâcüddîn Ahmed b. Abdilhay el-Halebî el-Fâsî (ö. 1120/1708)

H. Peygamber için yazdığı methiyeleriyle tanınan sûfî, edip ve şair.

1038 (1628) yılında Halep'te doğdu ve orada büyüdü. Ataları Suriye'nin kadim şehri Tedmür'dendir. Kendisi, soyunun cennetle müjdelanmış on sahâbiden biri olan Abdurrahman b. Avf'a dayandığını *ed-Dürü'n-nefis* adlı eserinde zikreder. İlk öğrenimine Halep'te başladı. 1070'te

(1660) tahsil için gittiği Bağdat ve Basra'da âlimlerden ders aldı. Özellikle Basra'da "Şeyhü's-şüyûh" olarak nitelendirilen Muhammed er-Rifâî el-Hüseynî'den faydalandı. Sudan Bruno'da Sîdî Abdullah el-Brunâvî'den ders okudu. 1080'de (1669) Fas'a göç edince Abdülkâdir el-Fâsî, Muhammed b. Saîd el-Mergisî, Hamdûn Mizvâr el-Fâsî gibi birçok hocadan ders ve icâzet aldı. İlk zamanlar mutaassıp Mâlikîler ülkesinde bir Şâfiî olarak Fas ulemâsıyla öğrencileri tarafından yadırgandı ve soğuk bir şekilde karşılandı. Fakat daha sonra şiirlerinde Hz. Peygamber'i methetmesi, bazı şiirlerini Hz. Hasan neslinden olup Fas'ta ilk bağımsız İslâm devletini kuran Sultan I ve II. İdrîs'e tahsis etmesi, kızını İdrîsiler'den olan Şerîf Kettânî ailesinden biriyle evlendirmesi, ayrıca edebî, ilmi ve takvâsıyla kendini sevdiren saydırdı. Özellikle kendisi de onun gibi muhitin yabancısı olan, Mâlikî fakihî ve edibî Hasan b. Mes'ûd el-Yûsî'den yakın ilgi gördü. Yûsî, Halebî'nin bütün maddî ihtiyaçlarını karşıladı. Fas Aleviyye Sultanı Mevlây İsmâil'in saray şairleri arasına giren Halebî'den Merakeşli hadis âlimi Muhammed Sagîr el-İfrenî ve Selâ'dan hadisçi Ahmed el-Hafî tahsil gördü.

Fas'taki uzun ikamet yıllarında çeşitli eserler yazan Halebî çoğu Hz. Peygamber methine dair şiir ve zeceller nazmetti. Bu sebeple kendisine "meddâhu'n-nebî" lakabı verildi. Halebî şiir ve zecelleriyle Miknâs'taki Mevlây İsmâil'in sarayına gider, saray erkânı ve görevlilerinin de katılımıyla bu şiirlerini okur. Fas'a zengin hediyelerle dönerdi. Fakat onun tasavvufa ve gaybiyyâta dalması, Allah'ın dilinden kaside yazması, 1087'de (1676) rüyasında Allah'ı gördüğünü, O'nun vahye benzer tarzda kendisine hitap ettiğini, "Ey kulum! İzzetim ve celâlim hakkı için senin günahlarını bağışlayacağım, seni cennetime koyacağım ve senin soyundan şerifler yaratacağım" dediğini (Abbas b. İbrâhim, II, 332) iddia etmesi âlimler tarafından yadırgandı. Hasan el-Yûsî bu iddialardan vazgeçmesini, Allah'ın dilinden yazdığı kasideyi ortadan kaldırmasını ve tövbekâr olmasını istediye de Halebî ısrar etti. Bunun üzerine Yûsî kendisiyle ilgisi ni kesti, malî yardıma devam etmedi ve insanları onunla görüşmekten sakındırdı. Bu durumu öğrenen Sultan Mevlây İsmâil de Halebî'nin Ehl-i sünnet'in dışına çıktığını belirterek onu huzurundan uzaklaştırdı (Kâdirî, *Neşrû'l-meşânî*, III, 200; Abdülvehhâb b. Mansûr, VI, 130-131).

Halebî'nin kızı Fâtıma'nın Sîdî Muhammed b. Arabî ile evliliğinden Arabî, Fudayl, Zemzemî ve Ahmed adında dört torunu oldu. Bu durumu Halebî'nin rüyasının gerçekleşmesi olarak kabul eden Abdülvehid el-Fâsî, Abdülkâdir b. Şakrûn, İbnü'l-Hâc es-Sülemî gibi âlim ve edipler söz konusu aileyi övmüştür. Halebî Fas'ta vefat etti ve Bâbülfütûh dışındaki Matrahulcenne'de defnedildi. Fas ulemâsı ile Ali b. Abdurrahman et-Tâdilî, İbn Nâsır ed-Der'î ve Dilâî zâviyeleriyle de yakın ilgisi bulunan Halebî'nin tasavvufa dair eserleri onun Kâdirî tarikatına mensup olduğunu göstermektedir. Orta düzeyde bir şair olan Halebî sade bir dille Allah'a, Resûl-i Ekrem'e, evliyaya ve özellikle İdrîsler'e dair çok sayıda kaside ve zecel nazmetmiş, bunların bir kısmı zâviye ve tekkelerde kaside ve na't olarak okunmuştur.

Eserleri. 1. *el-Hulelû's-sündüsiyye fi'l-makâmâtî'l-Ahmediyyeti'l-Kâdiriyye ev fi medhi's-şemâ'ili'l-Muhammediyye* (Fas 1322). Harîrî'nin *el-Makâmât*'i tarzında yazılan ve 1094 (1683) yılında tamamlanan yirmi beş makâmeden oluşmaktadır. 2. *ed-Dürrü'n-nefis ve'n-nürü'l-enîs fi menâkıbi Mevlâ İdrîs b. İdrîs* (I-II, Fas 1300, 1314). 3. *er-Ravzû'l-bessâm fi rû'yâ gayrihi 'aleyhi's-selâm*. Hz. Peygamber'in dışındaki sâlihlerin görüldüğü rüyalara dairdir (Alemî, s. 6). 4. *Reyhânü'l-kulûb fimâ li's-Şeyh 'Abdillâh el-Brunâvî mine'l-guyûb* (a.g.e., a.y.). 5. *el-Künûzü'l-mahtûme fi's-şefâ'ati'l-maksûme li-hâzîhi'l-ümme'ti'l-merhûme I-IV* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 500, 2724). İslâm'ın beş şartının faziletine dairdir. 6. *Keşfü'l-ligâm 'an 'arâ'isi ni'ami'llâhi te'âlâ ve ni'ami Resûlihî 'aleyhi's-selâm* (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 561). 7. *Merâtî'u'l-ervâh fi kemâlâtî'l-fettâh*. 187 beyitlik bir kaside olup ilâhiyyâta (Allah sevgisi ve övgüsü) dair en iyi şiiridir. Halebî'nin *Fethu'l-fettâh 'alâ Merâtî'i'l-ervâh* adıyla şerhettiği bu şiiri (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 5425) *'Arâ'isü'l-efkâr* adlı divanının ilâhiyyât bölümünde de yayımlanmıştır. 8. *Menâhilü's-şafâ' fi cemâli zâtî'l-Muşţafâ* (Dârü'l-kütübî'n-Nâsiriyye [Mekrûte], nr. 2172). 9. *Menâhilü's-şifâ' fi rû'yeti'l-Muşţafâ*. 10. *es-Seyfû'l-meslûl fi kat'i evdâci'l-fellûsi'l-mahzûl*. Peygamber methiyelerinde "yâ seyyidenâ" değil "yâ Muhammed" şeklinde hitap etmesi sebebiyle kendisini eleştiren bir kişiye yazdığı reddiyedir. 11. *es-Seyfû's-şakîl fi'l-intişâr li-medhi'r-rabbi'l-celîl*. 12. *Divân*. Üç cüzden oluşmaktadır: *'Arâ'isü'l-efkâr*

ve *riyâzü'l-ehzâr*, *'Arâ'isü'l-efkâr fi medâ'ihi'l-Muhtâr*, *Riyâzü'l-ehzâr fi medîhi'l-fuzalâ' ve'l-aşyâr*. 1190 kaside den meydana gelen bu hacimli divanı Muhammed b. Ali el-Kettânî *'Arâ'isü'l-efkâr* ve *riyâzü'l-ehzâr* adıyla neşretmiştir (Beyrut, ticarî baskı). Ayrıca Fewvâz Haccî (Rabat V. Muhammed Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1989) ve Abdullah b. Attû (aynı fakülte, 1989) tarafından tez çalışması olarak hazırlanmıştır. Eseri Ali b. Müntasır el-Kettânî ve Muhammed Hamza el-Kettânî de yayımlamıştır (Beyrut 2007). Bunların dışında Halebî'nin Rabat el-Hizânetü'l-âmmе'de çeşitli mecmualar içinde çoğu Hz. Peygamber'in methine dair çok sayıda kasidesi bulunmaktadır. 13. *Mî'râcü'l-vuşûl bi's-şalât 'alâ ekremi'n-nebiyyîn ve'r-rusûl* (nşr. Hâlid b. Ahmed es-Sikilî, Rabat 1417/1997). 14. *Kenzü'z-zehâ'ir*. Yine Hz. Peygamber'e salât ü selâm hakkındadır (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 873/17). 15. *Nefehâtü't-tîb fi's-şenâ'i 'ale'l-habîb*. İki ciltlik bir eserdir (Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 282, nr. 140/K). 16. *el-Menâhilü'l-âhire fi mezâhiri cemâli seyyidi'd-dünyâ ve'l-âhire*. Ayrıca Halebî'nin başta müveşşah ve zeceller olmak üzere birçok şiiri çeşitli eserlerinde ve kaynaklarda yer almaktadır (Abdülvehhâb b. Mansûr, *A'lâmü'l-Mağrib*, VI, 136-148; Abbas b. İbrâhim, *el-İlâm*, II, 334-350).

BİBLİYOGRAFYA :

Ahmed b. Abdülhay el-Halebî, *ed-Dürrü'n-nefis ve'n-nürü'l-enîs fi menâkıbi'l-İlmâm İdrîs b. İdrîs*, Fas 1882, s. 396; Ebû Abdullah Muhammed b. Tayyib el-Alemî, *el-Enisü'l-muhtâb fi men lekuyehû mü'ellifüh min üdebâ'i'l-Mağrib*, Fas 1315/1887, s. 6; *el-Hulelû's-sündüsiyye*, II, 688-694; Kâdirî, *Neşrü'l-meşânî*, III, 197, 200, 201; a.mlf., *İltikâtü'd-dürer* (nşr. Hâsim el-Alevî el-Kâsimî), Beyrut 1403/1983, s. 302-303; a.mlf., *el-İklil ve't-tâc fi tezyîli Kifâyeti'l-muhtâc* (nşr. Mâriye Dâdî), Rabat 2009, s. 182-183; Ebû'r-Rebî Süleyman el-Havvât, *Semeratü'ünsî fi't-ta'rif bi-nefsi* (nşr. Abdülhak el-Himyer), Şefşâven 1996; Ahmed b. Hâlid es-Selâvî, *Tal'atü'l-müşteri fi'n-nesebi'l-Caferî*, Fas 1309, I, 265; M. Râgib et-Tabbâh, *İlâmü'n-nübelâ' bi't-târihi Halebi's-şehbâ'*, Halep 1344/1926, VI, 429-432; Serkîs, *Mu'cem*, I, 373; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 533, 683, 684; İzhâhu'l-meknûn, I, 604; II, 36, 168, 365, 389, 462, 564; İbn Zeydân, *el-Menze'u'l-laîf fi't-telmîh li-mefâhiri Mevlây İsmâ'il b. eş-Şerîf*, Rabat el-Hizânetü'l-âmmе, nr. 595, s. 308, 331; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 168-169; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, I, 263; Muhammed Dâvûd, *Târihu Tıtvân*, Tıtvân 1379/1959, I, 258, 404-405; Abbas b. İbrâhim, *el-İlâm*, II, 332-350; Abbas el-Cirârî, *el-Edebü'l-Mağribî min hilâli zevâhiri ve kazâyâh*, Rabat 1979, II, 162-163; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), I, 144-145; İdrîs b. Mâhî el-Kaytûnî, *Mu'cemü'l-mahtû'ati'l-Mağribiyye*, Selâ 1988, s. 88-89; Abdülvehhâb b. Mansûr,

A'lâmü'l-Mağribî'l-Arabî, Rabat 1419/1998, VI, 130-148; Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî, *Selvetü'l-enfâs* (nşr. Abdullah Kâmil el-Kettânî v.dğr.), Dârülbeyzâ 1425/2004, II, 184-187; Hilmi Muhammed el-Kâûd, "Avâmîlüh nehdâti's-şîr", *'Alemü'l-fikr*, XX/2, Küveyt 1991, s. 198-216; Hâlid es-Sikilî, "Min 'Ulemâ'i'l-aşri'l-Aleviyyi'l-evvel Ahmed b. 'Abdülhay el-Halebî", *Mecelletü Külliyyeti'l-âdâb ve'l-ülûmî'l-insâniyye*, XIII, Rabat 2004, s. 223-238.

İSMÂİL DURMUŞ

HALEP MEVLEVÎHÂNESİ

Mevlevîliğin 1925'ten sonraki merkez dergâhı.

Sâkıb Dede ve diğer kaynaklar Halep Mevlevîhânesi'nin inşa edilmesini anlatırken Mirza Fülâd ve Mirza Ulvân isminde iki kişiden bahseder. Safevî Hükümdarı Şah İsmâil'in ileri gelen iki adamı olan Mirza Fülâd ve Mirza Ulvân savaş esnasında Şah İsmâil'in yanından kaçmış, Halep'e yerleşip zengin olmuş, Şîa inancından vazgeçtiklerini göstermek için bir mevlevîhâne inşa ettirmiştir. Mevlevîhânenin inşası tamamlandıktan sonra Konya'da makam şeyhi bulunan Hünkâr Hüsrev Çelebi'den buraya bir şeyh tayin edilmesini istemişler, Divane Mehmed Çelebi'nin torunu Kilisli Fakrî Ahmed Dede mevlevîhânenin ilk postnişini olarak 937 (1530) yılında vazifeye başlamıştır. On üç yıla yakın meşihat makamında kalan Fakrî Ahmed Dede (ö. 950/1543), *Meşnevî* sohbetleriyle halkın ve Halepli süflerin dikkatini çekmiş, birçok kişinin Mevlevîliğe intisabına vesile olmuştur.

Fakrî Ahmed Dede'den sonraki postnişinlere dair iki ayrı liste bulunmaktadır. Bunlardan birincisi mevlevîhânenin son şeyhi Sâdeddin Dede'nin Konya'daki Mevlevî Âsitânesi'nden, her postnişinin bulunmuş olduğu mevlevîhâneyle ilgili bilgileri göndermesine dair emirname üzerine Konya'ya yolladığı 18 Aralık 1911 tarihli liste (Konya Mevlana Müzesi Arşivi, Dosya nr. 51/7), ikincisi ise Kâmil el-Bâlî el-Gazî'nin (ö. 1933) naklettiği ve bizzat tekkesicilerinden 1922'de Sâdeddin Dede zamanında yazdığını ifade ettiği listedir (*Nehrü'z-zehab*, II, 236). Aralarında bazı farklar bulunan bu iki listeye göre Halep Mevlevîhânesi'nde Fakrî Ahmed Dede'den sonra vazife yapan şeyhler sırasıyla şöyledir: Hasan Dede (ö. 1065/1654), Hüseyin Dede, Şâtır Mehmed Dede, Şekib Ömer Dede, Sâfi Mûsâ Dede, Mûsâ Dede'nin oğlu Mehmed Şemseddin Dede, Hasan Dede, Mustafa Dede, Mehmed Ali Dede, Abdülganî